

В. М. Лесин, В. П. Мацько, П. П. Ротач, Г. Д. Зленко

Літературне краєзнавство

ЛІТЕРАТУРНЕ КРАЄЗНАВСТВО – один із видів краєзнавства і галузь літературознавства, що займається вивченням літературного процесу у певному регіоні, місцевості (краї, області, районі, місті, селі). Предмет дослідж. Л. к. – діяльність місц. письменників, літ. об'єднань, гуртків, а також перебування в регіоні вітчизн. і зарубіж. письменників, відображення краю в худож. літературі, мемуаристиці. При цьому зв'язки письменників з місцевістю досліджують комплексно і за біогр. даними, тематикою творчості, прототипами образів-персонажів, описом подій, що там відбувалися, картинами побуту й природи, відтворенням місц. колориту тощо. Матеріали цих дослідж. використовують у працях з історії літ-ри, музей. роботі, під час спорудження пам'ятників письменникам, встановлення мемор. дощок, присвоєння імен письменників підприємствам і організаціям, найменування вулиць, майданів, створення турист. путівників, у лекцій. роботі тощо. Л. к. спирається на вивірені факти, компетентність дослідників і цим близьке до академічного літературознавства. Робота краєзнавців із виявлення і вивчення архівів місц. письменників, їхніх б-к, листів, фотознімків єднає Л. к. із бібліографією літературною, джерелознавством історичним, книгознавством.

Л. к. в Україні почало розвиватися з виникненням преси. Значну роль у цьому відіграли ж. «Кіевская старина», «Народ», «Рідний край», «Южные записки» та ін. Відомими діячами в галузі Л. к. у 19 ст. були Д. Бантиш-Каменський, О. Волинський, К. Зеленецький, М. Максимович, згодом – В. Бучневич, А. Димінський, О. Де-Рібас, М. Комаров, О. Левицький, Л. Мацієвич, В. Модзалевський, І. Павловський, С. Пономарьов, М. Сумцов та ін. Частково цією роботою займалися Київське товариство старожитностей і мистецтв, Одеське товариство історії та старожитностей, Рос. геогр. товариство та ін. 1903–19 Подільське єпархіальне історико-археологічне товариство спорадично приділяло увагу Л. к. (Ю. Сіцинський, К. Стиранкевич та ін.). У 1920–30-х рр. ж. «Краєзнавство» згуртовував дослідників-аматорів, їхні матеріали публікували також у ж. «Бібліологічні вісті», «Записки Історично-філологічного відділу ВУАН», «Україна» тощо. Л. к. 1925–29 приділяли увагу чл. істор.-філол. секції Кам'янець-Подільського наукового товариства при ВУАН, зокрема В. Герасименко, В. Зборовець, К. Копержинський, Ю. Філь. Після розгрому та репресій кращої частини укр. наук. і твор. інтелігенції Л. к. занепало. Воно почало відроджуватися лише наприкінці 1950-

х рр. і незабаром набуло масового характеру. Його центрами стали університети, пед. інститути, б-ки, ред. газет і журналів, музеї, Будинки культури. 1959 до каталогів обл. б-к уведено розділ «Літ. життя. Область у худож. літ-рі. Фольклор». Певну увагу приділяють Л. к. у школі: діють літ. музеї і кутки; проводять зустрічі з письменниками-земляками, екскурсії літ. місцями; виготовляють альбоми, літ. карти. Піонерами цієї роботи в школі були педагоги В. Сухомлинський, К. Ходосов. Л. к. займаються деякі вчені, викл. філол. факультетів університетів та пед. інститутів, учителі-словесники шкіл. Краєзнавці виявляють нові матеріали, вводять їх у наук. обіг. У 1960–80-х рр. активно займалися дослідж. літ. історії окремих обл. і р-нів України С. Білокінь, М. Петровський, Ф. Погребенник, Л. Хінкулов (Київ), Є. Волошко (Донецьк), Г. Гельфандбейн, І. Лосієвський (Харків), П. Дегтярьов (Сімферополь), К. Демочко, О. Романець (Чернівці), Г. Дем'ян (Львів), В. Замковий (м. Бахмут Донец. обл.), Г. Зленко (Одеса), Ф. Кириченко (Київ. обл.), Ф. Максименко (Львів), В. Мацько (Хмельн. обл.), П. Медведик (Терноп. обл.), Є. Мірошніченко, В. Орел (Миколаїв), В. Півторадні (Житомир), В. Полєк (Івано-Франківськ), М. Пономаренко (м. Золотоноша Черкас. обл.), В. Радовський, Я. Штернберг (Ужгород), П. Ротач (Полтава), М. Смоленчук (Кіровоград), М. Шалата (м. Дрогобич Львів. обл.), І. Шаповал (Дніпро) та ін. Окрім статей, публікацій, ведення літ. календарів у місц. пресі, краєзнавці підготували низку біобібліогр. словників, рекомендац. покажчиків, метод. посібників, плакатів про творчість письменників Буковини (І. Співак), Сумщини (Я. Кривко), Черкащини (М. Пономаренко) та ін. областей. Опубл. покажчики «Письменники Дніпропетровщини» Є. Добришевської (Дн., 1958), «Письменники Буковини початку ХХ століття» (упорядники О. Романець, Ф. Погребенник; К., 1958), «Літературна Чернігівщина» О. Замошника і М. Дасюка (Чг., 1960), «Письменники Одещини» Л. Смичок (О., 1989), зб. «Цвіт культури розвивається (Літературне життя Буковини за роки Радянської влади)» (Чц., 1961), «Літературна Буковина» (К., 1966), матеріали у ж. «Архіви України» П. Ротача до словника «Літературна Полтавщина» (1965–71) та В. Полєка до словника «Літературно-мистецька і наукова Івано-Франківщина» (1969–70), зб. нарисів «У литературной карты Крыма» П. Дегтярьова і Р. Вуля (Сф., 1965), «Літературно-мистецька Вінниччина» (О., 1969), путівники «Шляхами Івана Франка на Україні» (Л., 1982), «Літературні музеї Чернігівщини» С. Реп'яха (К., 1983) та ін. Л. к. рад. періоду мало тенденц. характер, дослідники приділяли більше уваги перебуванню класиків літ-ри в конкрет. регіоні, матеріали подавали за приписами марксист.-ленін. методології, у школах Л. к. вивчали переважно в позауроч. час. Л. к. здебільшого торкалися журналісти у газет. оглядах віршів, прози місц. авторів. Рецензенти оцінювали художні твори часто заідеологізовано, суб'єктивно, без глибокого літературозн. аналізу. Огляд неодмінно мав повчал. характер, спрямовуючи авторів до моделювання худож. образів, типів, характерів у дусі соцреалізму. Нового імпульсу набрало Л. к. наприкінці 1980-х рр. Після скасування рад. цензури в регіонах пожвавилось літ. життя: відкривали обл., рай., місц. літ. музеї, видавали книги, альманахи, зокрема «Літературна Кіровоградщина», «Автограф» (Хмельницький), «Рідний край» (Полтава), часописи («Літературний

Тернопіль»), метод. посібники з вивчення Л. к. у школі, захищали дисертації. Л. к. стало предметом наук. дослідж. у Малій АНУ. Краєзнавці виявляють матеріали про уродженців краю раніше вилучених із літ. процесу, репресов., замовчуваних та еміграц. літераторів – О. Астаф'єв, С. Маринчик, Г. Самойленко (Чернігівщина), М. Вдовцов, А. Подолинний (Вінниця), М. Гетьманець, І. Зборовець (Харків), В. Горбатюк, В. Мацько (Хмельниччина), І. Гургула, М. Ільницький, Є. Нахлік (Львів), А. Дяченко (Полтава), І. Задоя (Одеса), В. Качкан (Івано-Франківськ), А. Криловець, Л. Рибенко, Є. Шморгун (Рівненщина), Л. Куценко (Кіровоград), Б. Мельничук, М. Юрійчук (Чернівці), Б. Мельничук, П. Сорока, М. Ткачук (Тернопіль), В. Поліщук (Черкащина), В. Терлецький (Суми), М. Чабан (Дніпро) та ін. За сучас. шкіл. програмою Л. к. вивчають на уроках укр. літ-ри по 4 год. у 5–9 кл. та по 2 год. у 10–11 кл. Учителі-словесники, розповідаючи про Л. к., не лише розширюють знання учнів про розвиток укр. літ-ри, а й виховують національно свідомих особистостей, громадян Української Держави, для яких поняття люд. гідності містить глибоке відчуття належності до укр. нації, формують патріот. почуття у молодого покоління. На поч. 21 ст. в Україні поширюється передача інформації про Л. к. засобами електрон. зв'язку, через Інтернет тощо. Напр., про Л. к. можна отримати відомості на сайті «Літературна Дніпропетровщина», що відображає розвиток різноманіт. літ. життя обл., містить біографії письменників, інформацію про їхні книги, книжк. новинки, літ. конкурси та об'єднання; окремі рубрики створ. для відгуків, рец. і статей, літературозн. розвідок. Створ. аудіокнигу «Письменники Дніпропетровщини – шкільним бібліотекам» (увійшли твори 80 письменників, які пишуть укр. і рос. мовами). Електронні матеріали Л. к. допомагають учителям залучати за влас. вибором твори письменників рідного краю до шкіл. програми. Електронні проекти з Л. к. використовують під час проведення вихов. годин та підготовки до позаклас. заходів. Автори і кер. проекту з Л. к. – письменники Н. Дев'ятко, Ф. Сухоніс та ін. Від 2014 у Вінн. універсал. наук. б-ці діє електронна бібліотека «Літературна Вінниччина», спрямов. на популяризацію творів письменників, збереженню культур. спадщини краю (автор проекту – М. Вдовцов). Електронні сайти з Л. к. створ. також в ін. обл. наук. б-ках України. Праці з Л. к. допомагають краще вивчати літ. процес в Україні, служать пропаганді творчості письменників краю, естет. вихованню читачів.

Рекомендована література

1. Ходосов К. О. Літературно-творчий гурток у школі. К., 1963;
2. Пасічник Є. А. Літературне краєзнавство в школі. К., 1965;
3. Поліщук В. М., Дуб Р. Й. Літературне краєзнавство в школі // УМЛШ. 1970. № 7;
4. Литературная Харьковщина: (Метод. рекомендации по лит. краеведению в школе). Х., 1972;
5. Півторадні В. Літературний слідопит – дослідник чи amator? // Жовтень. 1983. № 8;
6. Козюра В. М. Літературне краєзнавство у сільській школі // УМЛШ. 1983. № 10;
7. Письменники Полтавщини: Довід. П., 1990;
8. Літератори Полтавщини: Довід. П., 1991. Вип. 1;

9. Мацько В. Літературне Поділля: Довід. і переклади. Хм., 1991;
10. Баженов Л. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX–XX ст.: Історіографія. Біобібліографія. Матеріали. Кам'янець-Подільський, 1993;
11. Подільські криниці: Хрестоматія з літ-ри рідного краю. В., 1994. Вип. 1;
12. 2001. Вип. 2;
13. 2006. Вип. 3;
14. Літературна Харківщина: Довід. Х., 1995;
15. Дяченко А. Полтавська спілка літераторів і літературний процес 90-х років // Літератори Полтавщини: Довід. П., 1996. Вип. 3;
16. Ротач П. Колоски з літературної ниви: Корот. літ. календар Полтавщини. П., 1999;
17. Поліський дивосвіт: Література рідного краю: Житомирщина: Посіб.-хрестоматія. Ж., 2000;
18. Література Гребінчиного краю: Хрестоматія. Гребінка, 2000;
19. Письменники Буковини другої половини XIX – першої половини XX століття: Хрестоматія. Чц., 2001;
20. Поліщук В. Черкащина літературна: Ст., бібліогр. мат. Чк., 2001;
21. Хрестоматія з літератури рідного краю. Х., 2001;
22. З-над Божої ріки: Літ. біобібліогр. слов. Вінниччини. В., 2001;
23. Літературна Рівненщина: Довід. Р., 2003;
24. Літературна Львівщина: Хрестоматія для вивчення літ-ри рідного краю. Л., 2004;
25. Харків, місто моє: Література рідного краю: Зб. віршів поетів XX–XXI ст. про Харків. Х., 2005;
26. Літературна Хмельниччина XX століття: Хрестоматія. Хм., 2005;
27. Мелешко В. Літературна Полтавщина: Від давнини і до сьогодні. К., 2006;
28. Переяслав у художній літературі: Хрестоматія. Переяслав-Хмельницький, 2008;
29. Маринчик С. Сузір'я талантів: Літ. портрети земляків. Ніжин, 2009;
30. Волинь літературна: Наші сучасники: Зб. мат. про письменників Волині, чл. НСПУ. Лц., 2010;
31. Літературна Рівненщина: Антологія. Р., 2010. Вип. 2;
32. Горбатюк В. З-під трави забуття: Поділ. шляхи укр. письменників. Хм., 2011;
33. Самойленко Г. Літературне життя Чернігівщини в XII–XX ст. Чг., 2011;
34. Мацько В. Шевченкіана Хмельниччини: [Літературозн. дослідж.]. Хм., 2014;
35. Літературна енциклопедія Черкащини (фольклорний аспект) // Літературознавство. Фольклористика. Культурологія. 2015. Вип. 18–20.

Бібліографічний опис:

Літературне краєзнавство / В. М. Лесин, В. П. Мацько, П. П. Ротач, Г. Д. Зленко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-55784>. – Останнє поновлення : 2023.

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).